

STEFAN ZWEIG

28. 11. 1881 - 23. 2. 1942

„Duchovní svoboda nemůže nikdy cítit uspokojení ve stínu diktatury, diktatura se nikdy nemůže bezstarostně vyžívat, dokud v jejím dosahu zůstává se vzpřímenou hlavou třeba i jen jeden nezávislý člověk.“

To jsou slova člověka, jehož fašistická diktatura dohnala až k sebevraždě. Slova člověka, který nade vše vyznával humanisticko-pacifistické myšlenky, člověka, který byl označován za posledního rytíře rakouského měšťanského humanismu. Jsou to slova spisovatele, básníka a překladatele Stefana Zweiga.

Stefan Zweig se narodil 28. listopadu 1881 v samém centru evropské vědy a kultury, v rakouské Vídni. Otec pocházel z moravského venkova a byl bohatý židovský textilní podnikatel. Matka Ida byla italského původu a narodila se v rodině univerzitních profesorů, bankéřů, lékařů a advokátů. Malý Stefan tedy vyrůstal v prostředí osvíceného vzdělání, kosmopolitních myšlenek a materiálního zabezpečení. Bylo tedy téměř jasné, že svá studia zakončí vysokou školou. Po absolvování Maxmiliánova gymnázia ve Vídni si jako obor ke studiu na vídeňské univerzitě vybral filozofii a literaturu. Studium však přerušil cestováním po Evropě. Lákala ho totiž překladatelská práce a od cestování si sliboval zdokonalení v cizích jazycích. Jako první zemi navštívil Belgii, kde se seznámil s Émilem Verhaerenem, francouzsky píšícím a humanisticky cítícím básníkem a dramatikem. Émil Verhaeren mladého Zweiga zaujal natolik, že přeložil jeho díla do němčiny. Poté se pustil také do překladu Verlaina, Baudelaira a později také Keatse a Morrise. Bylo třeba se ale vrátit ke studiu. Po semestru v Berlíně se vrátil na vídeňskou univerzitu, kde v roce 1904 získal titul doktora filozofie obhajobou dizertační práce o francouzském historikovi literatury a umění Hippolytu Tainovi.

Svoji první sbírku básní napsal Stefan Zweig ještě za dob studijních.

Sbírka se jmenovala *Stříbrné struny* (1901) a natolik zaujala komponistu Maxe Regera, že některé z nejvydařilejších veršů zhudebnil. Pak se Zweig na šest let odmlčel a svou opravdovou literární dráhu zahájil dramaty. Měl však osudovou smůlu. Jeho první, veršované antické drama *Thersites* přijala berlínská královská činohra, bohužel však pro náhlé úmrtí protagonisty se premiéra nekonala. Stejný osud čekal i jednoaktovku *Proměnlivý komediant*, které se ujalo vídeňské dvorní divadlo. Tentokrát zemřel herec, miláček obecnosti. A tragédie *Dům u moře?* V tomto případě zemřel režisér hrabě Alfréd Berger a to hned v době inscenačních příprav.

Stefan Zweig přestal psát dramata a vydal se znovu na cesty. Překročil hranice Evropy a navštívil zaoceánskou Ameriku, Kanadu a Kubu. Při svých cestách ale také zavítal do Barmy, Ceylonu a Indie. Věnoval se znova překládání, psaní esejů a pokoušel se též o novely. V této době se také dostávají Zweigovi do rukou přeložené verše Otokara Březiny. Byl jimi přímo nadšen a o Březinovi a jeho výjimečném dílu píše oslavný článek do revue *Österreichische Rundschau*.

Na scénu přichází první světová válka, o níž píše Zweig jako o katastrofě, která nás jediným nárazem vrhla o tisíc let humánního usilování zpět. Vyvolala v něm zoufalství nad utrpením lidstva a jeho celoživotním cílem se stal boj proti válečné brutalitě a násilí. V otevřeném dopise, který otiskl *Berliner Tagblatt*, píše výzvu *Přátelům v cizině* (1914), kde slibuje věrnost mezinárodnímu přátelství a budování evropské kultury. Jako první se ozval ze Švýcarska stejně citící Romain Rolland. Po návštěvě curyšské premiéry svého dramatu *Jeremiáš* (1917), namířenému proti válce, zůstává Zweig ve Švýcarsku v blízkosti Romaina Rollanda a jeho přátel, a to až do konce první světové války.

Po válce se Zweig usadil na Kapucínském vrchu v Salcburku, a jak sám řekl, považoval toto období až do Hitlerova nástupu za nejklidnější a nejplodnější ve svém životě. Koupil zde dům, oženil se s Friderikou Marií von Winternitzovou a začal psát. Psal nejen dramata, ale také novely, z nichž se většina stala literární událostí, jako například *Strach* (1920), *Amok* (1922), *Zmatení citů* (1927), *Knihomol* a *Královská hra* z roku 1942, část z nich vydal pod souborným názvem *Řetěz*. Zweigovy novely se nevyznačují soustředěním na děj, ale v popředí stojí lidská psychika. Hlavní postavy jsou charakterizovány jako klasičtí měšťané s příslušným

chováním, ale v určitém směru výrazně překračují hranice toho, co je v rámci této vrstvy normální a možné. Vstupují do podivných vztahů, dostávají se na okraj lidské společnosti a do blízkosti smrti. Sami se potýkají s chaotickými, mnohdy protikladnými pocity. Stejně tak jediný Zweigův román *Netrpělivost srdce* z roku 1938 je psychologickou studií člověka. Poručík Anton Hofmiller jako příslušník regimentu v maďarském městečku vzbudí svým chováním lásku v Editě, chromé dceři bohatého magnáta. Láska probudí v Editě naději na uzdravení, ale netrpělivost srdce žene poručíka do dalších milostných dobrodružství. Když zruší zasnoubení, Edita si sáhne na život. Anton hnaný výčitkami svědomí hledá rozřešení ve vojenských výpravách.

Ostatní Zweigovy romány jsou životopisné knihy o významných postavách evropského umění i dějin. Patří sem kniha *Romain Rolland* (1921), *Josef Fouché, portrét jednoho politika* (1929), *Marie Antoinetta* (1932), *Marie Stuartovna* (1935), román o mocenském zápasu mezi Skotskem a Anglií, *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského* (1935), *Svědomy proti násilí* (1936), kniha o sporu dvou reformátorů Kalvína a Castellia, *Magellan* (1938), příběh muže, jenž poprvé obeplul se svou posádkou zeměkouli, a životopisné dílo *Balzac* (1938), které však nestačil dokončit. Kniha byla vydána posmrtně.

Kromě historických životopisných románů napsal Zweig několik esejí o postavách evropské historie a literatury, které vyšly ve sbírkách *Tři mistři* (1920), *Boj s démonem* (1925) a *Hvězdné hodiny lidstva* (1927). Poslední zmiňovaná sbírka obsahuje 12 historických miniatur, ve kterých se spisovatel pokouší objasnit pojem času. Domnívá se, že musí uplynout hodně prázdných hodin, než se vynoří jedna skutečná hvězdná hodina lidstva.

V roce 1933 bylo narušeno Zweigovo klidné období nástupem fašismu. Nuceně skončila letitá spolupráce s lipským nakladatelstvím Insel, neboť Zweig nebyl pro hitlerovce přijatelný, stejně jako nebyli přijatelní oni pro něj. Zweig k této době píše: „*Nebezpeční nejsou jednotliví fanatikové sami o sobě, nýbrž neblahý duch fanatismu. Člověk ducha musí proto bojovat nejen proti lidem, kteří jsou tvrdí a zarputilí a krvelační, nýbrž proti každé ideji, která si počíná despoticky.*“ Sám na fašistický despotismus reagoval knihou *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského*, prvního uvědomělého Evropana, protivníka netolerance a válek.

V roce 1934 opustil Zweig nejen svůj salcburský dům, ale i rodinu, která příliš lpěla na minulosti, a odešel do Londýna. Ani v Londýně však neutekl tolik nenáviděné a odsuzované válce. Putoval po celém světě... Paříž, New York, New Haven, Petropolis, kde se nakonec usadil se svou druhou manželkou Lottou Altmannovou. V této době vznikly hlavně výše zmíněné životopisné romány, mimo jiné vytvořil také svou jedinou vzpomínkovou knihu *Svět včerejška*.

V roce 1941 oslavil Stefan Zweig své šedesáté narozeniny, cítil se unaven a přestával věřit, že ještě uvidí svou milovanou Evropu tak, jak ji znal před válkou. Zprávy z front o úspěších nacistů byly nesmlouvavé. „*Říkám svým přátelům sbohem. Necht' ještě spatří jitřenku po dlouhé noci. Já, příliš netrpělivý, je předbíhám.*“ To je úryvek z dopisu na rozloučenou, který našli policisté dne 23. února 1942 v bytě manželů Zweigových. Stefan Zweig a jeho žena se rozhodli dobrovolně odejít z tohoto světa.